

Harry Fokkens: "Bronze Age settlements in the Netherlands"

I. Introduction:

- Huisplattegronden uit Bronstijd vrijwel onbekend tot jaren '50-'60.
 - Soms vermoeden van locatie op basis van aardewerkvondsten
 - Eerste plattegronden: nabij Deventer (door Modderman, '55) Elp en Emmerhout/Angelsloo (jaren '60) (alle in N-NL)
 - Z-NL en rivierengebied: Nijnsel, Zijderveld en Dodewaard (alle door Hulst, '60)
 - W-Friesland: onderzoek door Amsterdams Instituut voor Prae- en Protohistorie en Staatsdienst voor Archeologisch Onderzoek
- Onderzoek in jaren '70:
 - N-NL: Hijken, Noordbarge
 - Deltagebied: Wijk bij Duurstede, Molenaarsgraaf
 - W-Friesland: Velsen, Texel, Andijk,...
 - O-NL: Colmschate, Zwolle (te Oss), St-Oedenrode, Loon op Zand
- Vrij veel grote opgravingen, maar info enkel beschikbaar in kleine Nederlandse tijdschriften => buiten NL niet veel gekend over Nederlandse Bronstijduizen.

II. Development of House Forms:

- Lage Landen: Vroege Bronstijd (VBT) begint \pm 2100 v.C
 - Materiële cultuur en grafritueel: continue ontwikkeling uit Laat-Neolithische BK-periode.
 - Slechts 1-2 huizen (te Molenaarsgraaf) gekend. Mogelijks nog 2 huizen in zelfde buurt (uit oude opgravingen).
 - 'Huis' te Vasse (O-NL): onregelmatige vorm, interpretatie als huis twijfelachtig.
 - Meer bekend uit Denemarken:
 - Huizen: 2-schepig, afgerond aan één uiteinde. Geen staldeel
 - Erf: slecht gekend.
 - Molenaarsgraaf: clusters paalgaten van schuren of graanschuurtjes.
- Midden Bronstijd (MBT): vanaf \pm 1750 v.C:
 - Meer huisplattegronden en nederzettingen gekend.
 - Dodewaard:
 - 3460 \pm 35 BP (1868-1678 v.C)
 - 3-schepig huis (25x6 m) met 3-schepig bijgebouwtje: toont aan dat overgang 2-schepig naar 3-schepig tijdens VBT gebeurde (net als in Denemarken)
 - Waarschijnlijk verband met overgang naar gemengde bedrijven.
 - Stal voor vee toegevoegd aan huizen (standaard in Rijnvallei, nu nog gebruikt): groeiend belang van vee in VBT, mogelijk begin melkconsumptie en mestverzameling.
 - N-NL: 2 types MBT-huizen.
 - Type Emmerhout (A): stalgedeelte midden in huis, palenrij vormt de muur. Ingangen in lange zijden, vaak 1 in korte zijde
 - Type Elp (B): mogelijk later ontwikkeling. Groot staldeel aan 1 kant van huis. 1 of 2 uiteindes afgerond. 3-schepig, maar vaak centrale palen. Daksteunen en muurposten vaak in 1 lijn.

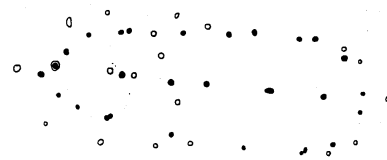
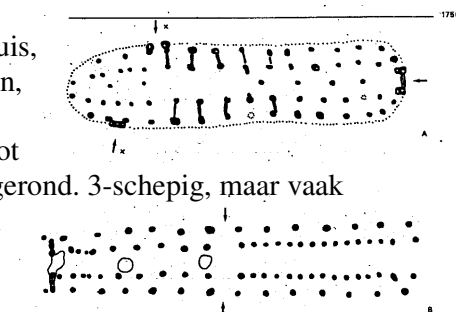
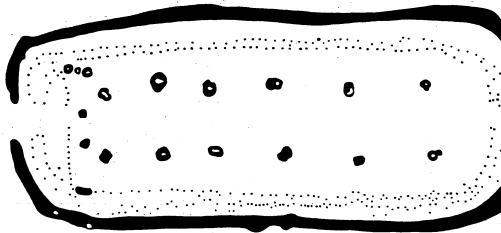
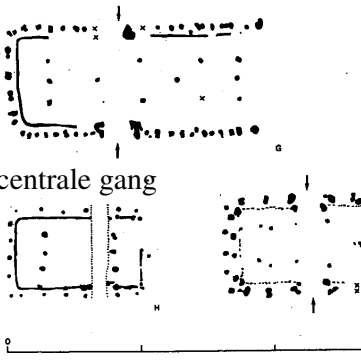

Figure 2 - Late Neolithic/Early Bronze Age house plan from Molenaarsgraaf, scale 1 : 248. (After Louwe Kooijmans, 1974 - Drawing by the author).

- Huizen met staldeel: andere deel waarschijnlijk woongedeelte. Vaak groter dan staldeel (tot 16x6 m): waarschijnlijk voor 'extended families' (10-15 pers.)
 - Kortere huizen: waarschijnlijk voor gezinnen
 - Erg grote huizen (enkel in provincie Drenthe: Elp, Emmerhout en Dalen): > 60m
 - Sommige mogelijk resultaat van bouw op dezelfde plaats, enkele zeker als 1 huis.
 - Mogelijk speciale (communale) functie, waarschijnlijk voor grotere groep personen.
 - Huizen in W-Friesland:
 - ± zelfde karakteristieken als erg grote huizen, maar muren meestal uit lijn van palen (met vlechtwerk) en greppels ("drainagegeulen"). Ingangen in korte zijde
 - MBT: gem. huislengte = 25-30 m. Werden korter in LBT (15-20 m).
-
- Ronde huizen van Dodewaard, Nijnsel en Zijderveld:
 - Jaren '60-'70: ronde huizen aannemelijk door immigratietheorie.
 - Nu: immigratietheorie niet meer aanvaard, waarschijnlijk ontwikkeling van de vroege MBT Hilversumcultuur uit de VBT Bekerculturen.
 - Contacten met GB en N-Fr duidelijk in materiaal, maar contacten zullen bouwtraditie niet zo sterk beïnvloed hebben.
 - Wijzen op andere houding tov sociale en economische structuren.
 - (archeologische) twijfel mogelijk, want plattegronden niet 100% zeker, en nergens anders gevonden.
- Late Bronstijd (LBT)
- Lange huizen uit MBT blijven tot einde LBT (± 900-800 v.C), daarna veel korter en andere types.
 - Woonruimte en staldeel veel kleiner.
 - Daksteunen buiten de muren
 - Muren: rij planken in greppels
 - 3-schepig, maar vaak een paar palen als noksteun in centrale gang (vb.:G).
 - Ingangen tegenover elkaar in lange zijden
 - Uiteindes afgerond of recht
 - Type bleef tot Midden IJzertijd (± 500 v.C).
 - Oorzaak verandering in bouwwijze?
 - Kleiner staldeel: verminderd belang van vee, meer belang voor schapen? (geen zoölogisch bewijs)
 - Kleinere leefruimte: eengezinswoningen (geen *extended families* meer)?
 - Verband met urnenvelden?: bouwwijze veranderde pas 200j later => geen verband
 - Combinatie van effecten van andere landbouwwijze en andere sociale structuren.
-
- MBT & LBT/ Vroege IJzertijd (VIJT)-boerderijen op Pleistocene zanden:
- Altijd samen met 4-/6- of 9-palige structuur (graanschuurtjes?)
 - Altijd diep gefundeerd, waarschijnlijk voor stabiliteit.
 - Soms grotere bijgebouwen, maar niet bij alle woningen.
 - Vanaf MBT: opslagputten binnen en buiten huizen
 - Sommige echt opslagputten (silo's)
 - Sommige (vnl. in VIJT) hebben meer karakter van kelders
- W-Friesland: circulaire kuilen, waarschijnlijk met zelfde functie als 4-palige structuren op zandige grond.

- Waterputten: enkel gekend uit Oss (MBT en LBT)
 - Holle boomstam of een cirkel van balken op de bodem van een put
 - ± 1,4 m diep, 2-4 m diameter.
 - Boomstam werd na een gebruikperiode er uitgehaald en elders gebruikt => opvulling van put (door mens of natuur) => veel vondsten.

III. Subsistence:

- Veestapel:
 - Rundvee belangrijk in BT-landbouw: lange huizen konden 20-30 runderen stallen.
 - Ook varken, schaap, geit,...
 - W-Friesland: 70-85% rund, schaap als tweede belangrijkste dier.
- Granen en andere planten:
 - MBT: emmer (*Triticum dicocum*) en naakte gerst (*Hordeum vulgare* var. *Nudum*).
 - LBT: gerst (*Hordeum vulgare*) belangrijkst, ook millet (*Panicum miliaceum*)
- non-voedselplanten:
 - vlas (*Linum usitatissimum*)
- Verband nieuwe gewassen en *Celtic Fields*?
 - Goed mogelijk.
 - *Celtic Fields* ook gerelateerd aan begin plaggenbemesting: muurtjes bevatten meer grond dan in de velden aanwezig was + hoog fosfaatgehalte => mogelijke resten van composthopen
- Landgebruik in MBT:
 - Vermoedelijk '*Shifting cultivation*' op kleine lapjes grond.
 - Plaats van bewerkbaar land bleef lang stabiel. Hoewel lapjes grond (vermoedelijk) niet permanent werden gebruikt, lagen ze niet lang genoeg braak om te herstellen => steeds meer open plaatsen met heidevegetatie
 - Mogelijk bemesting van de grond, maar werd belangrijker bij invoering *Celtic Fields*.

IV. Settlement systems:

- BT-nederzettingen in de Lage Landen (+NW-Duitsland, Denemarken en N-België):
 - 1 of 2 geïsoleerde boerderijen in één 'territorium' van ten minste 1-3 km²
 - Waarschijnlijk zelfde situatie als in Laat-Neolithicum, blijft zo tot Late-IJzertijd.
 - Elke 30j opbouw van boerderij binnen territorium, soms overbouwen van voorheen verlaten gebouwen.
- MBT: grafritueel.
 - Doden dicht bij huizen begraven
 - Sommige (waarschijnlijk ouderen van lineage) begraven in centrale graven onder een heuvel uit zoden.
 - Sommige oppervlakkig begraven in dezelfde heuvel (toont verwantschap)
 - Sommige (vnl. jongeren) op archeologisch onherkenbare manier begraven.
- LBT:
 - Nederzettingpatroon bleef hetzelfde, grafheuvels vervangen door urnenvelden en kleine clusters van vlakgraven met een lage grafheuvel.
 - Voor het eerst in de prehistorie vrijwel alle doden begraven op een archeologisch herkenbare manier.
 - Verwantschap tussen doden niet goed meer te zien, maar individuele status belangrijker

- Begraafplaats krijgt een vaste plek en wordt meerdere generaties gebruikt (soms tot 500j). Urnenvelden kunnen erg groot worden, maar behoren toe aan groepen van 10-15 personen (\approx 1 grote MBT-boerderij of 2-3 kleinere LBT/VIJT-boerderijen).

V. Regional Diversity:

- Elp:
 - Waterbolk('86): 10 fasen van bewoning en verlaten in periode van 700 jaar.
 - Slechts beperkt gebied was geschikt voor bebouwing. In periode van verlaten werden die gronden waarschijnlijk gebruikt als bewerkbaar land. (ook te zien in Emmerhout)
 - Cluster van vlakgraven overbouwd in later fase.
 - Waarschijnlijk soortgelijke nederzetting elders in het "territorium" die werd gebruikt wanneer 1^e gebouwen (die in het opgegraven deel) werden verlaten.
 - Bewerkbaar land: permanent gebruikt gebied nabij de bebouwingslocaties. Graasgronden voor vee, schapen en varkens in de riviervalleien en bossen.
 - Grafheuvel: kan 80-100j lang gebruikt zijn. Waarschijnlijk ook gebruikt als mensen in 'andere' nederzetting woonden.
 - Twee urnenvelden uit LBT-bewoningsfase.
 - Constant gebruik wijst op een stabiele situatie (sociaal, economisch, landschappelijk)
- Emmerhout
 - Nederzettingenlocaties niet vaak herbruikt, boerderijen en hun begraafplaatsen gingen rond in het territorium ($> 1 \text{ km}^2$): waarschijnlijk één boerderij (soms 2-3) die steeds op een andere plek werd gebouwd op korte afstand van de vorige (die bewerkbaar land werd).
 - Minstens 50 huizen, samen met 10 heuvels (familietype) en klein urnenveld
- Gebied van Rijn, Waal en Maas:
 - Zelfde nederzettingssysteem als in N-NL.
 - Oss:
 - 3 MBT en 5 LBT/VIJT huisplattegronden
 - Veel waterputten, andere putten en paalgaten. Meestal met weinig vondsten
 - Weinig huizen: nieuwe erven werden gebouwd op grotere afstand van het vorige ($\pm 200 \text{ m}$) in grenszone bos-riviervallei.
 - Meeste verlaten boerderijen werden herbruikt, maar vaak pas 300-400 jaar later.
 - Beeld van stabiliteit tot Romeinse IJzertijd.
- W-Friesland (Andijk, Bovenkarspel, Hoogkarspel):
 - Gekoloniseerd door beperkt aantal landbouwersgemeenschappen rond $\pm 1500 \text{ v.C.}$
 - Landschap: verzilt moeras: geulen opgevuld met zand + klei kromp => inversie van het landschap (geulen hoger dan omliggende landschap)
 - Bewoning op de 'geulen'.
 - Beperkt woongebied + waarschijnlijk strikte gemeenschapsstructuur => huizen voor lange duur gebruikt (tot 10 keer vergroot of herbouwd op dezelfde plaats) \gg korte levensduur van hout ($\pm 20 \text{ j}$)
 - Ruimte tussen huizen $\pm 100 \text{ m}$ of meer
 - In kolonisatieperiode: grafheuvel bij huizen
 - Latere periodes: begrafenisritueel onbekend

V. Conclusive Remarks:

- Overeenkomsten en verschillend tussen Nederland en Noordwest-Europa:
 - Onderste regionen van België, Nederland, NW-Duitsland en Denemarken:
 - rechthoekige huizen met staldeel
 - kleine boerderijtjes met enkele graanschuurtjes
 - Zelfvoorziening
 - Gemengde bedrijven met vnl. rundvee.
 - Exploitatie van (beboste) lager gelegen gronden
 - NO-België, Z-NL (Limburg) & Duitsland:
 - Weinig sporen op lössplateaus. Soms kuilen met nederzettingsafval, maar geen huisplattegronden uit BT
 - IJT: huizen van ander type: wel rechthoekig, maar kleiner en zonder stal.
 - Gebrek aan stal: vee waarschijnlijk gehele jaar buiten in afsluitingen. Wijst mogelijk ook op ander bemestingssysteem dan op *Celtic Fields*.
 - Zelfde type graanschuurtjes (4-9-palen): landbouwbasis waarschijnlijk hetzelfde.
 - Gebrek aan vondsten van nederzettingen mogelijk te wijten aan andere onderzoeksmethode (kleinschaliger) en een te grote nadruk op grafcontexten (in geheel W-Europa tot jaren '70)